

Πλάτων: Μένων

Πλάτων: *Μένων*. Εισαγωγή – Μετάφραση – Ερμ. σχόλια: Ιωάννης Πετράκης. Αθήνα: Πόλις 2008, 392 σ., 25 €.

Κρίνει ο Μανώλης Παπουτσάκης (Υπ. Δρ Φιλοσοφίας, ΑΠΘ)
eparouts@edlit.auth.gr

Ο *Μένων* ανήκει στα φιλοσοφικά κείμενα που διαχρονικά προσφέρονται για την εισαγωγή στην πλατωνική –και όχι μόνο– φιλοσοφία. Από την άποψη αυτή, μια ολοκληρωμένη παρουσίαση του διαλόγου στα ελληνικά φιλοσοφικά γράμματα είναι κάθε άλλο παρά ευκαταφρόνητη, ειδικά όταν ξεφεύγει από τα στενά ακαδημαϊκά πλαίσια, απευθυνόμενη και σε ένα ευρύτερο κοινό με φιλοσοφικά ενδιαφέροντα. Παράλληλα, το συγκεκριμένο πόνημα τηρεί τις προϋποθέσεις για να μπορέσει να χαρακτηριστεί επιστημονικά έγκυρο και άρτιο. Ο Ι. Πετράκης αξιοποιεί σε αυτή την έκδοση τόσο τις ικανότητες του κλασικού φιλόλογου όσο και τη φιλοσοφική παιδεία που διαθέτει. Ακολουθεί μια σχετικά συνεπή ερμηνευτική γραμμή, δίνοντάς μας μια δόκιμη νεοελληνική μετάφραση, η οποία συνοδεύεται από εκτενή Εισαγωγή και λεπτομερή σχολιασμό του κειμένου. Η επαρκής, τέλος, επιλεγμένη βιβλιογραφία τεκμηριώνει ικανοποιητικά την επιχειρούμενη ανάλυση, ενώ η σύνταξη κριτικού υπομνήματος, το οποίο συνοδεύει το αρχαίο κείμενο, αποτελεί μάλλον έκπληξη για τα ελληνικά βιβλιογραφικά δεδομένα του είδους.

Το βιβλίο αποτελείται από 392 σελίδες και ακολουθεί την παραδοσιακή διαίρεση των σχολιασμένων εκδόσεων αρχαίων κειμένων, αλλά και της εκδοτικής σειράς («Αρχαίοι Φιλόσοφοι») στην οποία ανήκει: συμπεριλαμβάνει Πρόλογο και Εισαγωγή (90 σ.), αρχαίο κείμενο συνοδευόμενο από το κριτικό υπόμνημα και τη μετάφραση (93 σ.), αναλυτικά σχόλια (175 σ.) και τέλος επιλεγμένη βιβλιογραφία και πίνακες «Λέξεων του *Μένωνα*» και «Μνημονευόμενων χωρίων» (20 σ.).

Η Εισαγωγή εξετάζει αρχικά τη σχέση του *Μένωνα* με τους πρώιμους και μέσους πλατωνικούς διαλόγους. Με αναφορά στα κύρια σημεία του (σωκρατικός έλεγχος, απορία, ανάμνηση, υπόθεση, γνώση και αληθής γνώμη), επιχειρείται η διαφοροποίησή του από τους άλλους και ο χαρακτηρισμός του ως μεταβατικού (κεφ. 1). Ακολουθεί μια έκθεση του περιεχομένου, χωρισμένη σε νοηματικές ενότητες (κεφ. 2-5), στην οποία ο Πετράκης επιχειρεί να χαράξει την ερμηνευτική του γραμμή, για την κατάληξη της οποίας μας προϋδεάζει από τις πρώτες κιόλας σελίδες της Εισαγωγής του: «...υποστηρίζεται ότι

η αρετή είναι γνώση και επομένως μπορεί να διδαχθεί, θέση που, κατά τη γνώμη μου, αποτελεί και την πρόταση του διαλόγου. Η απόρριψή της στη συνέχεια από τον Σωκράτη με τεκμήριο τα εμπειρικά δεδομένα της πολιτικής κατάστασης του 5ου και 4ου προχριστιανικού αιώνα στην Αθήνα δεν ακυρώνει τη λειτουργία της στον διάλογο» (σ. 26). Σε αυτήν τη θέση και στο ερώτημα αν και κατά πόσο ικανοποιεί τα δεδομένα του διαλόγου θα αναφερθώ αναλυτικότερα στη συνέχεια. Το μέρος αυτό της Εισαγωγής παρέχει μια λεπτομερή παρουσίαση των επιχειρημάτων, ακολουθώντας βήμα προς βήμα την πλατωνική συλλογιστική. Αυτή η αναδιήγηση είναι ίσως περισσότερο αναλυτική απ' όση θα χρειαζόταν (η ίδια η ανάγνωση του διαλόγου μας παρέχει τις περιγραφικές πληροφορίες που παραθέτει συχνά ο Πετράκης προκειμένου να βοηθήσει την κατανόηση), διευκολύνει εντούτοις τη μελέτη του αρχαίου κειμένου.

Στο 6ο κεφάλαιο της Εισαγωγής, ο Πετράκης αναφέρεται στην ενότητα του διαλόγου αξιοποιώντας τα συμπεράσματα από την προηγούμενη ανάλυση. Ως διάλογος που «ολοκάθαρα έχει εκπαιδευτική και παιδαγωγική πρόθεση» (σ. 83), ο *Μένων* διατηρεί την ενότητά του παρά τη φαινομενική του ανομοιογένεια: Η αποτυχία των προτεινόμενων αρχικών ορισμών βρίσκει διέξοδο στη θεωρία της ανάμνησης, ενώ το γεωμετρικό παράδειγμα που την θεμελιώνει «λειτουργεί ως υπόδειγμα ανάπτυξης του διαλόγου» (σ. 84). Η αρετή μοιάζει να είναι τελικά ένα είδος κρυμμένης γνώσης που προσεγγίζεται διά της υποθέσεως και εμφανίζεται ως ορθή γνώμη. Μπορεί, όμως, όπως υποστηρίζει ο συγγραφέας, να αποκαλυφθεί ως γνώση μέσα από έναν αιτιακό συλλογισμό που λειτουργεί κατά το πρότυπο της διαδικασίας της ανάμνησης. Συνδυάζοντας την υπόθεση με τον αιτιακό συλλογισμό, οδηγούμαστε από το πεδίο της ορθής γνώμης στο πεδίο της γνώσης. Είναι, όμως, αυτή η γνώση αρετή, ή μήπως αποτελεί μια οδό που οδηγεί στην αρετή;

Η ανάλυση του Πετράκη κρίνεται συνολικά επαρκής. Όμως, η θέση του πως, όταν ο Σωκράτης υποστηρίζει τελικά το μη διδακτόν της αρετής, άρα και το ότι δεν είναι γνώση, αναφέρεται ουσιαστικά στην αθηναϊκή πραγματικότητα της εποχής και όχι στην ίδια τη δυνατότητα διδασκαλίας της αρετής (αφού ο ίδιος παρουσιάζεται ως ο μόνος και κατεξοχήν δάσκαλός της) με βρίσκει μόνο εν μέρει σύμφωνο – και πάντως δεν ικανοποιεί το ερώτημα γιατί αυτός διάλογος, ο πλούσιος σε εισαγωγή νέων και θετικών στοιχείων για την απόκτηση της γνώσης και της αρετής, καταλήγει σε απορία. Η αδυναμία των διαλεγόμενων να ορίσουν τελικά την αρετή, ενώ κατέχουν πλέον τα μεθοδολογικά εργαλεία για να το κάνουν, οφείλεται στη διαπίστωση ότι η αρετή δεν είναι γνώση, αφού κάθε γνώση είναι διδακτή. Μήπως, όμως, τα παιδιά των ενάρετων Αθηναίων που αναφέρονται στον διάλογο δεν έγιναν τα ίδια ενάρετα, επειδή οι γονείς τους δεν τους δίδαξαν όχι την αρετή, αλλά τον δρόμο απόκτησης της γνώσης (και επομένως τον δρόμο απόκτησης της αρετής); Στον διάλογο ο ορισμός της αρετής δεν δόθηκε, χάριστη όμως μια οδός που οδηγεί στη γνώση. Ίσως τελικά να προτείνεται ότι η ίδια η γνώση και η ορθή προσπάθεια απόκτησής της είναι αρετή και όχι ότι η αρετή είναι μία γνώση. Η αρετή δεν διδάσκεται γιατί δεν είναι ένα είδος γνώσης. Διδάσκεται, όμως, ο

τρόπος απόκτησης της γνώσης και έτσι ο τρόπος απόκτησης και της αρετής. Αυτός που ξέρει, είναι ενάρητος.

Η απαρίθμηση αρκετών επιμέρους αρετών στον διάλογο, η μεταξύ τους σύγχυση και η υποδηλούμενη ενότητα τους υποδεικνύει κατά τη γνώμη μου την αναζήτηση μιας οδού γνώσης που οδηγεί στην αρετή. Η αρετή απαντά σε όλα τα πεδία της ανθρώπινης ζωής, έχοντας πρακτικό χαρακτήρα που εφαρμόζεται σε πολλές και διαφορετικές περιπτώσεις, και γι' αυτό εξ αρχής ήταν αδύνατον να δοθεί ένας ορισμός της. Η γνώση που οδηγεί κάθε φορά στην ορθή πράξη δεν είναι καθολική· στην ενάρητη πράξη οδηγεί η γνώση της κάθε περίπτωσης. Και το κέρδος είναι ότι δείχθηκε ένας δρόμος για την απόκτηση κάθε γνώσης, η οποία εξασφαλίζει την ενάρητη πρακτική. Οι Αθηναίοι, αγνοώντας τον τρόπο απόκτησης της γνώσης, αγνοούν και τον τρόπο απόκτησης της αρετής. Η δυνατότητα άσκησης μιας ενάρητης πράξης, όταν στηρίζεται στην αληθή δόξα, δεν εξασφαλίζει μια σταθερή ενάρητη πρακτική θεμελιωμένη στη γνώση, που είναι και τελικά το ζητούμενο. Η δυνατότητα του ορθώς πράττειν παρουσιάζεται ως τυχαία, φυσική ή θεία ικανότητα κάποιων ανθρώπων που διαθέτουν ορθή γνώμη, η οποία όμως, χωρίς τη σύνδεσή της με τον αιτιακό συλλογισμό, δεν μπορεί να καταστεί γνώση. Σε τελευταία ανάλυση, στον διάλογο ανοίγεται ένας δρόμος προς τη γνώση που τελικά οδηγεί στην αρετή. Ο Πλάτων, όμως, εδώ δεν μας λέει ούτε ποια είναι η αληθινή γνώση ούτε πώς αυτή οδηγεί στην αρετή. Λείπουν ακόμη τα ίδια τα αντικείμενα της γνώσης, τα οποία, αν και υπονοούνται ως κάτι σταθερό μέσα στα πράγματα, δεν μας αποκαλύπτονται στον *Μένωνα*. Σε αυτή την αποκάλυψη οδηγούν σταδιακά ο *Φαίδων* και η *Πολιτεία*.

Επιπλέον, ο διάλογος βρίθει από αναφορές στους σοφιστές, τους ποιητές και τους πνευματικούς ηγέτες του τότε γνωστού κόσμου. Διά στόματος Σωκράτη, ο Πλάτων τονίζει συνεχώς ποιοι είναι οι αντίπαλοί του και προσπαθεί να διαφοροποιηθεί με κάθε δυνατή ευκαιρία από αυτούς – χωρίς όμως να μπορεί να αρνηθεί ότι ο σοφιστής με τον φιλόσοφο στέκουν δίπλα δίπλα και εύκολα συγχέονται (όπως καθαρά διαφαίνεται και στον ύστερο *Σοφιστή*). Για παράδειγμα, δεν θα έβρισκα, όπως ο Πετράκης, τόσο “αθώο” το ότι, ενώ ο Σωκράτης προσπαθεί να καθοδηγήσει τον δούλο για να λύσει το μαθηματικό πρόβλημα, αναφέρει ότι η γραμμή που ενώνει τις δύο απέναντι πλευρές του τετραγώνου ονομάζεται διαγώνιος από τους σοφιστές (85b4-5). Μάλιστα, στο σημείο αυτό ο Πετράκης μεταφράζει τους «σοφιστές» ως διδασκάλους, ακριβώς για να υποβαθμίσει αυτή την αναφορά (σ. 294, σημ. 147), ενώ θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο Πλάτων μάς την προσφέρει προς ερμηνευτική αξιοποίηση. Γενικά, θα έβρισκα αρκετά χρήσιμη μια προσπάθεια αναγνώρισης στη σωκρατική πρακτική σοφιστικών χαρακτηριστικών· ο Πλάτων προσπαθεί να δείξει με αυτό τον τρόπο τη δυσκολία του να αφήσει έξω από το φιλοσοφικό του πρόγραμμα τους βασικούς του αντιπάλους, οι οποίοι οικειοποιούνται ή χρησιμοποιούν εργαλεία τα οποία θεωρεί ότι ανήκουν μόνο στη φιλοσοφία. Επίσης, η επιμελέστερη σύνδεση του πλατωνικού *Γοργία* με τον *Μένωνα* (σ. 90), την οποία επιτρέπουν οι συνεχείς υπαινιγμοί του Σωκράτη, θα βοηθούσε τόσο ως προς

αυτή την κατεύθυνση, όσο και ως προς την εξήγηση της προόδου που παρουσιάζουν οι νεαροί συνομιλητές των δύο αυτών διαλόγων (Καλλικλής και Μένωνας αντίστοιχα), ανάλογα με τον τρόπο προσέγγισής τους από τον συνομιλητή τους Σωκράτη.

Το 7ο κεφάλαιο της Εισαγωγής είναι αφιερωμένο στη χρονολόγηση του διαλόγου και στη θέση που αυτός κατέχει στο πλατωνικό corpus. Ο Πετράκης τοποθετεί τον διάλογο πριν από τον *Φαίδωνα* και μετά τον *Γοργία* και τον *Πρωταγόρα*, χωρίς, όμως, να επιμένει ιδιαίτερα στα ενοποιητικά ή διαφοροποιητικά μεταξύ τους στοιχεία, παρέχοντας παράλα αυτά χρήσιμες πληροφορίες. Στο 8ο κεφάλαιο παρουσιάζονται το σκηνικό και οι χαρακτήρες. Το γεγονός ότι και οι δύο συνομιλητές του Σωκράτη, τόσο ο νεαρός Μένων όσο και ο μελλοντικός του κατήγορος Άνυτος, διακρίνονται για τα δημοκρατικά τους φρονήματα, περνά σχεδόν απαρατήρητο. Το ότι επίσης επιλέγονται δύο μάλλον όχι ιδιαίτερα ενάρτεοι άνθρωποι για να ορίσουν την αρετή δεν αξιοποιείται ιδιαίτερα ως στοιχείο από τον συγγραφέα. Επιλέγοντας τα δύο αυτά πρόσωπα ως συν-ερευνητές του Σωκράτη για το τι είναι η αρετή, ο Πλάτων μπορεί απλώς να δείχνει μια καλή αίσθηση του χιούμορ· μπορεί όμως και να επιθυμεί να μας απομακρύνει από την αναζήτηση της ίδιας της αρετής, της οποίας βέβαια φορείς δεν είναι τα δύο αυτά πρόσωπα, φέρνοντάς μας έτσι πιο κοντά στο ερώτημα αν και πώς μπορούμε να αποκτήσουμε *τη γνώση* ως θεμέλιο λίθο της αρετής. Αν και ο συγγραφέας δεν αξιοποιεί όλα τα στοιχεία, σκιαγραφεί αρκετά ικανοποιητικά τα πρόσωπα, προσπαθώντας να τα συνδέσει με το περιεχόμενο του διαλόγου και να δείξει την αντιπροσωπευτικότητά τους, ενώ αξιοποιεί τους χαρακτήρες των προσώπων ως καθοριστικούς της εξέλιξής του. Το 9ο και τελευταίο κεφάλαιο της Εισαγωγής εξετάζει τη χειρόγραφη παράδοση του κειμένου, ικανοποιώντας έτσι και ένα πιο εξειδικευμένο φιλολογικό ενδιαφέρον.

Ως μεταφραστής, ο Πετράκης κερδίζει την εκτίμηση των αναγνωστών. Πρόκειται για μια καλοφτιαγμένη μετάφραση που αξιοποιεί τις λεπτομέρειες του αρχαίου κειμένου, χωρίς όμως να παρουσιάζει συχνά τις συνήθεις εκφραστικές αγκυλώσεις που δημιουργεί ένα τέτοιο εγχείρημα. Τα νοήματα μένουν κατά βάση ακέραια καθώς περνούν από τη μια γλώσσα στην άλλη, ενώ η ζωντάνια του πλατωνικού λόγου μεταφέρεται στα Νέα Ελληνικά με ανάλογη προσοχή. Η ερμηνευτική και μεταφραστική γραμμή χαράσσονται παράλληλα, μάλλον χωρίς ασυνέπειες και ασαφείς διατυπώσεις. Η ευκολία, άλλωστε, με την οποία μεταφράζονται τα πλατωνικά κείμενα σήμερα στη γλώσσα μας και το αμφίβολο αποτέλεσμα αυτής της πρακτικής κάνουν την προσπάθεια του Πετράκη να ξεχωρίζει. Επιμέρους μεταφραστικές αστοχίες δεν επηρεάζουν αρνητικά τη συνολική δουλειά του. Αναφέρω, όμως, ενδεικτικά:

– δεῖ αὐτὴν τὴν οἰκίαν εὖ οἰκεῖν (71e6): «πρέπει να κουμαντάρει έξοχα το σπίτι της» (σ. 107). Θα πρότεινα: *πρέπει να διαχειρίζεται σωστά τα ζητήματα του σπιτιού της*.

– ἐριστικῶν τε καὶ ἀγωνιστικῶν ὁ ἐρόμενος (75d1): «αγαπούν τη διαλεκτική αντιπαράθεση και τη φιλονικία» (σ. 119). Θεωρώ λανθασμένη εδώ τη χρήση του επιθέτου «διαλεκτική», το οποίο συνήθως *αντιδιαστέλλεται* προς τα ἐριστικῶν τε καὶ ἀγωνιστικῶν, συνδεδεμένο κυρίως με την πλατωνική διαλεκτική που βρίσκεται στον αντίποδα.

– τυραννεύοντες (76c1): «δείχνουν τη μοχθηρία τους» (σ. 121). Θα μετέφραζα *επι-δεικνύουν αυταρχική συμπεριφορά*, ώστε να μη χαθεί η σύνδεση με την πολιτική χρήση του όρου.

– ἄθλιον (78b2): «τρισάθλιος» (σ. 127). Γιατί «τρισ-»; Περιπτεύει μάλλον.

– νάρκη τῆ θαλαττία (80a5-6): «θαλασσινή μουδιάστρα» (σ. 133). Αν και στα λεξικά συνάντησα τη λέξη, θα το άφηνα «νάρκη» (ο μεταφραστής εξηγεί παρόλα αυτά την επιλογή του: σ. 259, σημ. 89).

– ὄρας τοῦτον ὡς ἐριστικὸν λόγον κατάγεις (80e1-2): «βλέπεις με ποιο τρόπο αρχίζεις να επικαλείσαι το σκεπτικό εκείνων που συνεχώς αμφισβητούν» (σ. 135). Εριστικοί είναι αυτοί που «συνεχώς αμφισβητούν» ή εκείνοι που το κάνουν ερίζοντας πάνω σε αντίθετες θέσεις; Αν κρατήσουμε αυτήν τη μετάφραση, ο Σωκράτης ίσως είναι ο μεγαλύτερος εριστικός.

– σοφισταί (85b5): «διδάσκαλοι» (σ. 147). Το σχολιάζω παραπάνω. Θα το άφηνα «σοφιστές».

– φρόνιμος (97a6): «συνετός» (σ. 183), φρόνησις (97c1): «φρόνηση» (σ. 185), φρόνησις (98d12): «γνώση» (σ. 189), νοῦν (99c7): «σύνεση» (σ. 193). Θα μετέφραζα, διατηρώντας μια συνέπεια, το φρόνησις ως «φρόνηση» και τον νοῦν ως «νου», δίνοντας σε υποσημείωση όλες τις απαραίτητες για την κατανόηση των ὀρων πληροφορίες.

– αἰτίας λογισμῶ (98a4): «συλλογισμό» (σ. 187). Μεταφράζοντας έτσι χάνεται η σημασία της λέξης αἰτίας, η οποία είναι απαραίτητη για την κατανόηση. Έπειτα η απόδοση αυτή δίνει την εντύπωση ότι πρόκειται για κάποιου είδους συλλογιστική παραγωγή, ενώ αυτό που αναζητά ο Σωκράτης είναι ένας ὀρος μόνον, μία αιτία (με την έννοια του reason και ὄχι του cause, ὄπως επισημαίνει ο Βλαστός). Παραπάνω μετέφρασα με «αιτιακό συλλογισμό», στην προσπάθειά μου να συνδυάσω την αιτία με τον λογισμό. Ίσως η λέξη «αιτιο-λόγηση» να είναι πιο κοντά σε αυτό που ο Πλάτων θέλει να πει και να δίνει μια πιο ακριβή μετάφραση. Η μετάφραση αυτή δεν έρχεται νομίζω σε αντίθεση με την πρόταση του Βλαστού (σ. 359, σημ. 289), αλλά είναι μάλλον πιο δόκιμη από τον «υπολογισμό του λόγου» που εκείνος προτείνει ή τον «συλλογισμό» του Πετράκη.

Τα αναλυτικά σχόλια συντροφεύουν τον αναγνώστη παρέχοντας του πολλές –ίσως ὄχι πάντα χρήσιμες– γλωσσικές πληροφορίες, στοιχεία αιτιολόγησης της επιλογής γραφών, ερμηνευτικές προτάσεις πολλών μελετητών (ο Πετράκης έχει πράγματι χρησιμοποιήσει τη βιβλιογραφία που παραθέτει), ιστορικές και άλλες χρήσιμες για την κοινωνία και την εποχή πληροφορίες. Κυρίως ὄμως, αναλύουν το περιεχόμενο του διαλόγου με τρόπο ικανοποιητικό. Τέλος, δεν λείπει πληθώρα διαγραμμαμάτων που βοηθούν τον αναγνώστη στην κατανόηση του μαθηματικού προβλήματος, το οποίο λύνει ο καθοδηγούμενος από τον Σωκράτη δούλος. Η έκδοση αυτή στο σύνολό της επιτρέπει και βοηθά τον προβληματισμό πάνω στο συγκεκριμένο κείμενο. Σίγουρα ενισχύει την κατανόησή του και ανοίγει ορίζοντες ανάγνωσης, ακόμη και μέσα από τις διαφωνίες που επιτρέπει να εγερθούν προς την ερμηνευτική σκοπιά του συγγραφέα. Αναμφίβολα, πάντως, τα πλεονεκτήματα αυτής της εργασίας αφήνουν πίσω τις ὄποιες αδυναμίες αναπόφευκτα έχει κάθε τέτοια προσπάθεια.

Δημοσιεύθηκε: 2.4.2009

Τρόπος παραπομπής στη βιβλιοκρισία:

Παπουτσάκης, Μ.: (Βιβλιοκρισία του:) Πλάτων: *Μένων*. Εισαγωγή – Μετάφραση – Ερμ. σχόλια: Ιωάννης Πετράκης (Αθήνα: Πόλις 2008). *Κριτικά* 2009-04, <<http://www.philosophica.gr/critica/2009-04.html>>.